

Seyyah İbn Battûta'nın Gözüyle 14. Asır İnan Toplumunda Tasavvufî Hayat

Mystical Life in the 14th Century Iranian Society According to Traveler Ibn Battûta

Abdulcebbar KAVAK

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı
Associate Professor, Karabük University, Faculty of Divinity, Department of Siyer-i Nebi and History of Islam
Karabük, Turkey

abdulcebbarkav@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1846-5493>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 8 Temmuz / July 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Ekim / October 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2020

Cilt / Volume: 11 Sayı / Issue: 25 Sayfa / Pages: 432-456

Atıf / Cite as: Kavak, Abdulcebbar. "Seyyah İbn Battûta'nın Gözüyle 14. Asır İnan Toplumunda Tasavvufî Hayat [Mystical Life in the 14th Century Iranian Society According to Traveler Ibn Battûta]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 11/25 (December 2020), 432-456. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.766838>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Öz

İbn Battûta, 14. asırda yaşamış meşhur bir seyyahdır. Kuzey Afrika'dan Hindistan'a, Anadolu'dan Yemen'e kadar çok geniş bir coğrafyada seyahat etmiştir. Seyahati sırasında ziyaret ettiği şehirler, kurum ve şahsiyetlerle ilgili gözlem ve tespitlerde bulunmuş, o bölgelerin coğrafi, iktisadi, dinî ve sosyo-kültürel yapısı hakkında değerli bilgiler sunmuştur. İbn Battûta'nın seyahat ettiği bölgelerden biri de Doğu ve Batı Asya arasında önemli bir geçit noktasında yer alan İran'dır. Seyahatnamede İran'daki tasavvufî hareketlilik, tekke ve zaviyeler ile sûfîler ve bunlara ait kabirler hakkında verilen bilgiler, İran'ın on dördüncü asır tasavvufî hayatının gün yüzüne çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca o dönem İran'da çoğunluğu oluşturan Sünnîler ile etkileri giderek artan Şîîlerin, tasavvufî kurumlara ve temsilcilerine yaklaşımı ile birbirleriyle iletişimi merak edilen bir husustur. Bu makalede İbn Battûta'nın Seyahatnamesinde verdiği bilgilerden yola çıkarak on dördüncü asırda İran'daki tasavvufî kurum ve şahsiyetler, bunların toplumsal alana etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İbn Battûta, Seyahatname, 14. Asır, İran.

Abstract

İbn Battuta is a famous traveler who lived in the 14th century. He traveled across the vast geography from North Africa to India, from Anatolia to Yemen. He provided valuable information about the geographic, economic, religious, and socio-cultural structure of those regions. One of the regions he traveled is Iran, which is located at an important crossing point between East and West Asia. The information about Sufism in Iran, the dervish lodges, and Sufis and their tombs in the travelbook is important for bringing light to the 14th century mystic life of Iran. Besides, the approach of the Sunnis, who were the majority in Iran at that time, and the Shiites, whose influence gradually increased, towards Sufi institutions and their representatives, and their communication with each other is a curious issue. In this article, we will try to examine the mystical institutions and personalities in Iran in the fourteenth century and their effects on the social area based on the information given in Ibn Battuta's travelbook.

Keywords: Sufism, Ibn Battûta, Travelbook, 14th Century, Iran.

Extended Abstract

Ibn Battûta is a famous traveler who lived in the 14th century. His full name is Mohammad b. Abdullah b. Mohammad b. Abraham al-Tahjî. He was born in Tanja in 703/1304 and died in 779/1378. Ibn Battûta started his travel, which would last about thirty years, in his hometown Tanja in 725/1325. With the order of the Moroccan Sultan Abu Inan, and as a result of the meticulous work of Muhammad ibn Ahmad ibn Juzayy al-Kalbi, the information he recorded during his travels turned into regular practice in 756/1355. The original name of his travel book, which is famous as *Rihletu Ibn Battûta*, is *Tuhfetu'n-Nuzzar fî garâibi'l-emsar ve acâibi'l-esfâr*.

Ibn Battûta, who traveled in a wide geography from North Africa to India, from Anatolia to Yemen, made observations and had findings about the cities, institutions, and personalities he visited, and about the geographical, economic, religious and socio-cultural structure of those regions, and provided important information. One of the regions where Ibn Battûta traveled is Iran. The information he gave about Iran and his findings contain very valuable clues for researchers who study the Iranian society of the 14th century.

Iran has had a distinctive place in the Islamic World from the very beginning due to its geographical, strategic, social, and sectarian position. Iran's attitude that hosts and supports the opponents of the Umayyad Dynasty has also formed the basis of the political and sectarian position of Iran today. Even though its religious-political preferences place Iran in a different place in the Islamic World, this does not mean that it is not affected by Sufi developments. Sufis and emerging Sufi orders in Iran reflected the characteristics of Baghdad, Basra, Damascus, and Khorasan schools. This change and transformation in Iran were reflected in the works of many travelers, especially in the book of Ibn Battûta, who visited the country.

The years when Ibn Battûta traveled to Iran coincided with a period when the Ilhanid State alongside with some small dynasties ruled in Iran. In addition to this administrative division in Iran, we encounter a rich demographic structure in the social field. Because, Ibn Battûta, mentions societies that diversify the demographic structure such as Persians, Azerbaijanis, Kurds, Arabs, and Balochs.

Ibn Battûta states that most of the cities he visited stand out with their natural beauties. It is understood that the major cities of Iran are full of architecturally beautiful structures, many madrasahs and zawiyas have been built, and the country is in a flourishing state with inns, baths, roads, and bridges.

It is known that most of the Sufis and the founders of the Sufi movement, who have gained a respectable place in the Islamic World with their ideas and works in the field of Sufism, are people who were born and raised in Iran or grew up abroad but did not break their ties with Iran. This rich mystical infrastructure in Iran had a positive effect on Sufi life in 14th-century Iranian society.

The prevalence of dervish lodges and zawiyas, the interest, and respect shown by the public towards the tombs of the famous Sufis are among the most mentioned points by Ibn Battûta during his trip to Iran. Dervish lodges and zawiyas served not only as mystical training places but also as boarding houses for dervishes and other guests who accommodated there. The people in Iran attached importance to visiting the Sufi graves and other places where they lived. Tombs were built on the graves of many Sufis such as Bayezid al-Bistamî, Abu Abdullah Hafif, Abu İshak Kazerûnî, Ruzbihan Baqlî, Sheikh Sa'dî al-Shirazî, Sahl b. Abdullah al-Tusterî and they became the places of tawassul for the passengers passing through that region. All these show that the Sufi environments and activities in Iranian society at that time were quite lively and the Sufis were active in social life.

In the travel book, the information about the Sufi movements in Iran, the dervish lodges and zawiyas, the Sufis and their tombs is important in terms of bringing the Sufi life of 14th-century Iran to light. In addition, the communication between the Sunnis, who constituted the majority in Iran at that time, and the Shiites, whose influence gradually increased, towards Sufi institutions and their representatives is a curious matter.

In this article, the mystical institutions and personalities in Iran in the 14th century and their effects on the social field will be discussed in the light of the information provided by Ibn Battûta in his Travel Book.

Giriş

Kuzey Afrikalı meşhur seyyah İbn Battûta'nın tam adı Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî'dir. 703/1304 yılında Tanca'da doğmuş ve 779/1378 yılında vefat etmiştir.¹ İbn Battûta, yaklaşık otuz yıl sürecek olan seyahatine 725/1325 yılında memleketi Tanca şehrinden başlamıştır.² Seyahati boyunca kaydettiği bilgiler, Fas sultanı Ebû İnan'ın emri ve Muhammed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî'nin titiz çalışması sonucu 756/1355 yılında düzenli bir esere dönüşmüştür.³

Genelde *Rihletu İbn Battûta / İbn Battûta'nın Seyahatnamesi* olarak bilinen eserin orijinal adı *Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr*'dir. Eserin orijinal baskısı defalarca yapılmış ayrıca kısmen veya tam metin olarak Fransızca, İngilizce, Almanca, Portekizce, Urduca ve Türkçe'ye çevrilmiştir.⁴ İbn Battûta, seyahatnamesinde içinde Anadolu'nun da yer aldığı pek çok bölge hakkında bilgi vermiştir. Bilad-ı Rûm olarak nitelediği Anadolu'nun doğal güzellikleri hakkında oldukça övücü cümleler kullanmış örf ve adetlerinden bahsetmiştir.⁵ Seyahat ettiği bölgelerde yöneticilerin, ilmiye ve sûfiyye sınıfı mensuplarıyla halkın teveccühüne mazhar olmuştur. Onun gezdiği bölgelerde halkla kaynaşmasının sebepleri arasında bu bölgelerde yaptığı evlilikleri sayanlar da bulunmaktadır.⁶

İbn Battûta'nın seyahatnamesinde yer alan bölgelerden biri de İnan coğrafyasıdır. İnan hakkında verdiği bilgiler ve yaptığı tespitler, 14. asır İnan toplumu üzerinde çalışma yapan araştırmacılar için oldukça değerli ipuçlarını barındırmaktadır.

İnan coğrafik, stratejik, toplumsal ve mezhebi konumu itibariyle başından beri İslam dünyasında farklı bir yerde durmaktadır. İnan'ın Emevî hanedanına karşı muhalifleri barındıran ve destekleyen konumu, ilerleyen süreçte İnan'ın günümüzde sahip olduğu siyasî ve mezhebî konumunun da temellerini oluşturmuştur. Tarihi süreçte İnan coğrafyasına artan göçler ve toplumsal yapıdaki etnik ve kültürel değişimin bir sonucu olarak, ülkenin

¹ el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, (İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye 1951), 2/169.

² İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî, *Rihletu İbn Battûta (Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr)* (Mısır: el-Matbaatu'l-Ezheriyye, 1928), 1/ 4.

³ İbn Battûta, *Rihle*, 2/ 206.

⁴ Cevdet Çakmakçı, "İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2006), 165.

⁵ Çakmakçı, "İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler", 162.

⁶ Mehlika Üstündağ, "İbn Battuta Seyahatnamesine Göre XIV. Asır İnan Coğrafyasında Sosyal Yaşam", *Journal of Iranian Studies* (2017/2), 48.

demografik yapısı da değişmiştir. Bu durum ülkedeki pek çok alanda olduğu gibi konuşulan dillerin de zenginleşmesine yol açmıştır.⁷

Safevîlerin iktidara gelişiyle beraber İran'da siyasî, toplumsal ve mezhebi anlamda bazı değişim ve dönüşümler başlamıştır. Büyük oranda siyasî ve askerî baskılarla gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm süreci oldukça sancılı geçmiştir. İran nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Sünnî halkın zorla Şiîleştirilmesi ve yaygın olan Sünnî tekke ve tarikatların faaliyetlerinin kısıtlanması,⁸ birkaç asır içinde İran'daki toplumsal, kültürel ve mezhebî dengenin Şiîliği dayatan kesimlerin lehine değişmesiyle sonuçlanmıştır.

İran'da Sünnî kültürün zayıflamaya başlaması ve Şiîliğin İran coğrafyasının egemen ve yaygın mezhebi haline gelmesiyle beraber ulemâ, tasavvufa karşılık "bâtınî bilgi" anlamına gelen irfan kavramını kullanmaya ve bunu batını bir boyutta ele almaya başlamıştır. İrfan disiplininde de hoca talebe ilişkisi önemli olmakla beraber mürid mürşid ilişkisi, Sünnî tarikatlardaki gibi güçlü ve itaat sınırsız değildir. İrfan geleneğinde esas olan yoğun bir gayretle beraber okunan tasavvufî metinlerin içselleştirilmesidir. Düzenli olarak okunan en yaygın eserler arasında İbn Sina'nın kitapları, Sühreverdi el-Maktûl'un İshrâkî yazıları ve İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikemi* ile Molla Sadra'nın *el-Esfârü'l-erba'a'sı* yer almaktadır.⁹

İran'ı ziyaret eden pek çok seyyahatçı ve kaleme aldıkları eserlerden bahsedilebilir. Bunlardan İbn Battûtanın *Tuhfetü'n-nüzzâr* gibi İran coğrafyasının büyük bir kısmı hakkında önemli bilgiler aktaran eserlerin yanında, Hurşit Paşa'nın *Seyahatname-i Hudût* yahut Pierre Lowat'ın *Land of God* gibi sadece Osmanlı İran sınırındaki şehirler hakkında bilgi aktaran eserler de bulunmaktadır.

1. İbn Battûta'nın Seyahatnâmesinde İran

İbn Battûta'nın İran'a seyahat ettiği yıllar, İran'da İlhanlı Devletinin hüküm sürdüğü ve yönetime bazı küçük hanedanların da ortak olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu süreçte Azerbaycan bölgesini Çobanoğulları, Batı İran'ı Celâyirîler ve Horasan bölgesini Serbedârîler

⁷ Tahsin Yazıcı, "İran, Dil ve Edebiyat" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/415; Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011), 5.

⁸ Doğan Kaplan, "Şiîliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safevîler Öncesi Arka Plan ve Safevî Dönemi Şiîleştirme Politikaları" *Marife (Şîa Özel Sayısı)*, (2008), 188-194; Mehmet Çelenk, "Safevîlerin Din Politikası ve İran'ın Şiîleşme Seyri" *ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2014/4), 11-15; Halil İbrahim Bulut, "Safevîlerin Ehl-i Sünnet Karşısı Politikaları" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 76, (2015), 17; Abdulcebbar Kavak, "Safevîlerin Şiîleştirme Siyasetinin Mağduru Olan Bir Aile: Haydarîler ve Irak'taki Faaliyetleri" *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (Ocak 2019), 40-43.

⁹ Hamit Algar, "İran, Kültür ve Medeniyet" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/409-413.

yönetmişlerdir.¹⁰ İbn Battûta, bu hanedanlıkların yanında İnan'ın farklı bölgelerini ele geçiren bazı yönetici ve komutanların isimleriyle hâkim oldukları şehirlerden bahseder. Buna göre Tebriz, Sultaniye, Hemedan, Kum, Kaşan, Rey, Rameyn, Fergan ve Kerec şehirlerine Demirtaşoğlu Hâce Hasan, Horasan bölgesine Emîr Togaytimur ve Emir Hüseyin b. Giyaseddin, Mekran ve Kîc'e Melik Dînar, Yezd, Kirman ve Varku şehirlerine Muhammed b. Muzaffer, Hürmüz, Kîş ve Katif şehirlerine ise Melik Kutbeddin Tamahtan hâkim olmuştur.¹¹

İnan'da bu idarî bölünmüşlüğün yanında toplumsal alanda zengin bir demografik yapı karşımıza çıkmaktadır. Zira İbn Battûta, Fars, Azerî, Kürt, Arap, Beluç gibi demografik yapıyı çeşitlendiren toplumlardan bahsetmektedir. Bu toplumların örf ve adetlerinin yanında giyim kuşam, yeme içme gibi günlük yaşantılarından örnekler vermektedir. Konakladığı yahut kısa süreli gözlemlerde bulunduğu şehirler arasında Abadan, Tüster, İzec, Uşturkan, Feyruzan, İsfahan, Şîraz, Kâzerûn, Zeydeyn, Tebriz, Hürmüz, Ceravun, Kevristan, Sîraf, Sebzevâr, Meşhed, Tûs, Horasan ve Nîşâbur yer almaktadır.¹²

İbn Battûta gezdiği şehirlerin büyük bir kısmının doğal güzellikleriyle öne çıktığını aktarmaktadır. Bazı şehirlerin üretilen halı, kilim ve kumaşlarıyla, diğere bir kısım şehirlerin de meyve bahçeleri ve sebze üretimiyle öne çıktıklarını belirtmektedir. İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden genel olarak İnan'ın büyük şehirlerinin mimarî yönden güzel yapılarla dolu olduğu, çok sayıda medrese ve zaviyenin inşa edildiğı, han hamam yol ve köprülerle ülkenin bayındır bir halde olduğu anlaşılmaktadır.

İlmiye sınıfı mensupları medreselerde düzenli olarak ilmî faaliyetleri yürütürken, sûfiyye sınıfı mensupları da tekke ve zaviyelerde tasavvufî eğitim ve dinî sohbetlerle meşgul olmuşlardır. Tekke ve zaviyeler sadece tasavvufî eğitim mekânları olarak hizmet vermemiş bunun yanında buralarda yatılı olarak kalan dervişler ve diğere misafirlerin iâşe ve ibateleri de karşılanmıştır. İnan'da halk, sûfî kabirlerini ve yaşadıkları diğere mekanları ziyarete önem vermiştir. Bayezid-i Bistamî, Ebû Abdullah Hafîf ve Ebû İshak Kazerûnî gibi pek çok sûfinin kabri üzerine türbeler yapılmış, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin ibadet ettiği bir mekan ise o bölgeden geçen yolcuların tevessül mercii haline gelmiştir. Bütün bunlar o dönem İnan toplumunda tasavvufî ortamların ve faaliyetlerin oldukça canlı ve sûfilerin sosyal hayatta etkin olduğunu göstermektedir.

¹⁰ Osman Gazi Özgüdenli, "İnan, Fetihden Safevîlere Kadar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/398-399.

¹¹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/145-146.

¹² İbn Battûta, *Rihle*, 1/117-252.

İran'daki dinî ve mezhebî çeşitliliğe de değinen İbn Battûta, Müslüman halkın dışında Yahudi ve Hıristiyan tebaadan ve mezhebî olarak Sünnî ve Şîî kesimlerden bahseder. İslam dünyasında ileride daha da derinleşecek olan Sünnî-Şîî çekişmesinin çok sert ve yıkıcı bir mücadeleye dönüşeceğini de ilk sinyallerini İsfahan şehrini ziyaretinde bizzat yerinde görür. İbn Battûta İsfahan şehrini ziyareti sırasında şehrin büyük bir bölümünün Ehl-i Sünnet ve Şia mensupları arasındaki kavga ve çekişme sebebiyle harap bir vaziyette olduğu ve iki kesim arasındaki çekişmenin ziyaret ettiği dönemde de devam ettiğini belirtir.¹³ İran'da Şîî kültürün siyasi baskılarla yaygınlaştırılması faaliyetlerine diğer bir örnek de Irak hükümdarı Muhammed Hüdabende'nin İslam'a girişinden sonra kendisine danışmanlık yapan Şîî din adamı Cemaleddin Mutahhar'ın yönlendirmesiyle bazı İran şehirlerinde yaşanmıştır. İbn Battûta, o dönem Şiraz kadısı olan Mecdüddin İsmail ile Irak hükümdarı Muhammed Hüdabende arasında geçen bir hadiseyi anlatırken, "Rafizî İmamîler" olarak nitelediği Şîî grubun lideri Cemaleddin Mutahhar'dan bahseder. Muhammed Hüdabende Müslüman olunca daha önceden tanıştığı Cemaleddin Mutahhar'a daha fazla saygı göstermeye ve dinî konularda istişâre etmeye başlamıştır. Cemaleddin Mutahhar, bu durumu fırsat bilerek Cuma hutbelerinde Hz. Ali ve yakınları hariç ilk üç halifenin isimlerine yer verilmemesi için Kirman, Horasan, İsfahan ve Şîrâz'ın da yer aldığı İran şehirlerinin yöneticilerine bir ferman göndermek üzere Muhammed Hüdabende'yi ikna etmiştir. Muhammed Hüdabende'nin bu fermanı, gönderildiği şehirlerde tepkiyle karşılanmış ve uygulanmamıştır.¹⁴ Yine 748/1347 yılında Horasan bölgesinde Râfizîlerden oluşan bir haydut grubun bölgedeki kölelerin ve çapulcuların da katılımı ile büyük bir silahlı güce dönüştüklerinden bahseden İbn Battûta, bunların Horasan'da yaşayan Ehl-i Sünnet halka baskı yapmaya ve onları kendi mezheplerine girmeye zorladıklarını belirtir.¹⁵

İbn Battûta'nın verdiği bu bilgiler ve yaptığı tespitler, on dördüncü asrın birinci yarısında İran'ın toplumsal yapısı içinde mezhebî çekişmeler hakkında oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Buradan İran'daki Şîîleştirme faaliyetleri ve buna karşı oluşan toplumsal tepkinin, Safevîlerin iktidara geldiği on altıncı asrın ilk yıllarından yaklaşık iki asır öncesinden başladığı anlaşılmaktadır.

¹³ İbn Battûta, *Rihle*, 1/124.

¹⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1/128-129.

¹⁵ İbn Battûta, *Rihle*, 1/248.

2. 14. Asırda İnan'da Genel Tasavvufî Durum

Dinî-siyasî tercihleri İnan'ı İslam dünyasında farklı bir yerde konumlandırırsa da bu durum tasavvufî gelişmelerden etkilenmediği anlamına gelmemektedir. İnan'da yetişen sûfiler ve ortaya çıkan tarikatlar Bağdat, Basra, Şam ve Horasan mekteplerinin karakteristik özelliklerini yansıtmışlardır. Bu tarikatlar, isimleri farklı olsa da temelde aynı tasavvufî yapı ve özelliklere sahip olmuşlardır.

Tasavvuf alanındaki düşünce ve eserleriyle İslam dünyasında saygın bir yer edinen sûfiler ile tarikat kurucularının önemli bir kısmının İnan coğrafyasında doğup yetişen yahut dışarıda yetişse de orayla bağlarını koparmamış kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Abdullah İbn Mübârek (öl. 181/797), Fudayl b. İyaz (öl. 187/803), Hamdun Kassâr (öl. 271/884), Bayezid-i Bistamî (öl. 234/848), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (öl. 283/896), Ebû Abdullah b. Hafîf (öl. 371/982), Ebû İshak Kazerûnî (öl. 426/1035), Ebû Hamid Gazzâlî (öl. 505/1111), Abdülkadir Geylanî (öl. 561/1166), Abdülkahir Sühreverdî (öl. 563/1168), Alaaüddeve Simnanî (öl. 736/1336), Ruzbihan Baklî (öl. 606/1209), Şihabeddin Ömer Sühreverdî (öl. 632/1234), Şeyh Sa'dî eş-Şîrâzî (öl. 691/1292), Şeyh Kutbeddin Haydar (öl. 618/1221), İbrahim Zahid Geylanî (öl. 700/1301), Safiyüddin Erdebîlî (öl. 735/1334), Ömer Halvetî (öl. 800/1397) bunlardan bazılarıdır.

İnan'daki bu tasavvufî durum 14. asırda da devam etmiştir. Bu dönemde pek çok tasavvufî akım yerini kurumsal tarikatlara bıraksa da, bu akımı oluşturan sûfilerin hem tasavvufî çevrelerde hem de halk nezdinde büyük saygı gördükleri bilinmektedir.

2.1. Tasavvufî Akımlar

İbn Battûta'nın İnan'ı ziyaret ettiği yıllarda halkın saygısına mazhar olmuş tasavvufî akımlar içinde Tayfûriyye/Bistâmîyye, Cüneydiyye, Tüsteriyye, Hâfîfiyye ve Kassâriyye'nin isimlerinden bahsedebiliriz. İbn Battûta seyahati sırasında bu tasavvufî akımların kurucularından Bayezid-i Bistamî (öl. 234/848), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (öl. 283/896) ve Ebû Abdullah Hafîf (öl. 371/982) gibi sûfilerin kabirlerini ziyaret etmiş ve ibadet ettikleri özel mekanlardan söz etmiştir.¹⁶ Ne var ki İbn Battûta, bu sûfiler ve kendilerine nispet edilen tasavvufî akımlar yerine, İnan halkının onlara karşı duyduğu saygı ve kabirlerine gösterdikleri ilgiden bahsetmeyi tercih etmiştir.

¹⁶ İbn Battûta, *Rihle*, 1/117, 134, 252.

2.2. Tarikatlar

İbn Battûta İran'daki sûfîler ve bunlara ait türbe ve zâviyeler hakkında yoğun bilgi vermekle beraber, özellikle tarikatlar hakkında son derece ketum davrandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle İbn Battûta, İran'daki tarikatlar hakkında derin mülâhazalara ve tahlillere girmedığı gibi konakladığı zaviyelerin ve görüştüğü mutasavvıfların mensup oldukları tarikatlar hakkında da çoğu zaman görüş belirtmemiştir. İbn Battûta, o dönem İran'da bilinen Kübreviyye, Safeviyye, Halvetiyye ve Şâziliyye gibi tarikatlara değinmemiştir. Fakat İbn Battûta'nın sûfîler, türbe ve zaviyelerden bahsederken satır aralarında zikrettiği bazı bilgilerden yola çıkarak o dönem İran toplumunda yaygın tarikatlar hakkında dolaylı olarak bilgi sahibi olmaktadır. Buna göre tasavvufun kurumsallaşma sürecinin erken dönem tarikatlarından Kâzerûniyye, kendisinden ayrılan kollarla pek çok yeni tarikatın oluştuğu Sühreverdiyye ve heterodoks bir yapılanma olan Haydariyye, İran'ın toplumsal dokusunda derin izler bırakmayı başarmış ve 14. asrın ilk yarısında kurumsal yapılarını açılan zaviyelerle sürdürülebilmişlerdir.

2.2.1. Kâzerûniyye

İran'da kurumsal anlamda faaliyet yürüten ilk tarikatların başında yer alır. Kurucusu Ebû İshak el-Kâzerûnî'dir (öl. 426/1035). Kâzerûniyye daha çok İran'ın Fars bölgesinde faaliyet yürütmüştür. Ebû İshak'ın kurduğu Kâzerûniyye Hankahı, tarikatın faaliyet merkezi olmuştur. Burada posta oturanlar sırayla;

1. Ebû İshak Kâzerûnî (öl. 426/1035)
2. Hatîb Ebu'l-Kâsım Abdülkerim (öl. 442/1050)
3. Hatîb Ebû Sa'd (öl. 458/1066)
4. Hatîb Ebû Bekir Muhammed (öl. 502/1108)
5. Hatîb Ebû Hamid Ahmed'dir

14. Asrın ilk yarısında Kâzerûn Hankahında posta oturan Hatîb Abdurrahman el-Mürşidî'den (öl. 731/1330'dan sonra) bahsedilmektedir.¹⁷ İbn Battûta'nın İran'da Kâzerûn

¹⁷ Hamid Algar, "Kâzerûniyye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/146.

Hankahını ziyaret ettiği 726/1326 yılında,¹⁸ ismini zikretmediği dönemin postnişininin Şeyh Hatîb Abdurrahman el-Mürşidî olduğunu düşünüyöruz.

2.2.2. Sühreverdiyye

Sühreverdiyye tarikatının kurucusu Şeyh Şihabüddin es-Sühreverdî'dir (öl. 632/1234). Aslen İnan'ın Sühreverd kasabasından olan Şeyh Şihabüddin'in, Bağdat'ta kurduğu tarikatı bazı halifeleri yoluyla İnan'da yayılmıştır. Halifelerinden Necîbüddin Ali Büzgaş İnan'ın Şiraz şehrinde irşad faaliyetlerine başlamış ve bu amaçla ilk Sühreverdî tekkelerinden birini de Şiraz'da kurmuştur. Onun yetiştirdiği İbrahim Zahid Geylânî, Saîdüddin el-Ferganî, Kutbuddin eş-Şirazî, Şihabüddin Zerkûb eş-Şirâzî, Mevlânâ Nureddin Abdülkadir gibi mutasavvıf şahsiyetler sayesinde Sühreverdiyye tarikatı İnan'da güçlü bir altyapıya sahip olmuştur.

14. asırda İnan'da Sühreverdiyye tarikatını temsil eden ve her biri yeni bir tarikat kurucusu olan iki şahsiyetten bahsetmek gerekir. Bunlar Safiyüddin el-Erdebîlî (öl. 735/1334) ile Ahi Muhammed Halvetî'dir (öl. 780/1378). Sühreverdî şeyhi İbrahim Zahid Gilanî'nin (öl. 700/1301) halifelerinden Şeyh Safiyüddin el-Erdebîlî, Erdebil bölgesini merkez edinen Safeviyye tarikatının kurucusu olarak hem halk hem de idarecilerin takdir ve desteğine mazhar olmuştur. Aynı dönemde diğer halifesi Ahi Muhammed Halvetî ise Harizm bölgesinde irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve halifesi Ömer el-Halvetî'nin (öl. 800/1397) kurucusu olduğu Halvetiyye tarikatının ilk temel taşlarını koymuştur.

İbn Battûta'nın Seyahatnamesinde silsilesinden bahsettiği tek tarikat Sühreverdiyye tarikatıdır. İsfahan şehrini ziyareti sırasında kaldığı Şeyh Ali b. Sehl Zaviyesi o dönem Şeyh Kutbeddin Hüseyin'in postnişin olduğu büyük bir Sühreverdî tekkesidir. İbn Battûta zaviyede kaldığı dönem bizzat Şeyh Kutbeddin Hüseyin'in elinden hırka ve tâc giymiştir.¹⁹

2.2.3. Haydariyye

Bu tarikatın kurucusu Kutbeddin Haydar ez-Zaveî'dir (öl. 618/1221). Kendisine intisap eden müritleri genellikle rind ve kalendermeşrep kişilerden olmuştur. Kutbeddin Haydar'ın sakallarını kesip bıyıklarını bıraktığı, müritlerinin ise kulaklarına, bileklerine, boyunlarına, ayaklarına hatta cinsel organlarına demir halkalar taktıkları, yersiz yurtsuz gezginci dervişler olduklarından bahsedilir. Suriye'de faaliyet yürüten ve tarikatına Cevlekiyye adı verilen

¹⁸ İbn Battûta, *Rihle*, 1/136.

¹⁹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/125-126.

Cemaleddin Sâvî ve müritlerinin de Kutbeddin Haydar ve müritlerine benzediği, aralarındaki temel farkın Cevlekiyye dervişlerinin bıyıklarını da kesmesi olduğu kaydedilir. İran'da ortaya çıkan Haydariyye tarikatı, daha sonra Türkistan, Hindistan ve Anadolu'ya kadar yayılmışlardır. İran'da Şîîliğin yayılmaya başlamasıyla beraber Haydariye tarikatı mensupları arasında Şîîleşme temayülü başlamıştır.²⁰

İbn Battûta, Meşhed şehrini ziyaret ettikten sonra Meşhed'in güneybatısına düşen Zava şehrine de uğramıştır. Zava şehri Haydariyye tarikatının kurucusu Şeyh Kutbeddin Haydar'ın doğduğu yerdir. Burada Haydarîlik ve şehirdeki izleri hakkında herhangi bir bilgi vermeyen İbn Battûta, Şeyh Kutbeddin Haydar'ın takipçileri hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır: "Haydarîler, ellerine, boyun ve kulaklarına, hatta cinsel ilişkiye girmek için malum organlarına demir halka takarlar"²¹

İbn Battûta, İran'da bulunduğu dönem faaliyet yürüttükleri bilinen Kübreviyye,²² Safeviyye²³ ve Şâziliyye²⁴ tarikatlarından ise bahsetmemiştir.

²⁰ Tahsin Yazıcı, "Haydariyye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/35-36.

²¹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/252.

²² İbn Battûta'nın İran seyahati yıllarında İran'da Kübreviyyenin iki kolunun oldukça etkin oldukları söylenebilir. Bunlar; Nureddin İsferyî'nî'ye (öl. 717/1317) nisbet edilen kolu Nûriyye ile Rüknuddin Alâüddeve Simnânî'ye (öl. 736/1336) nisbet edilen Rükniyye koludur. Bu kollara mensup Kübreviyye şeyhleri arasında Emînuddin Abdüsselam Huncî, Fahreddin Kâzerûnî, Şehâbeddin ed-Dimaşkî, Hâcû-yi Kirmânî, Ahi Takiyüddin Ali Dostî, Mahmud Mezdekânî'nin İran'da Kübreviyye tasavvuf geleneğinin yaygınlaştırılmasında büyük rol oynadıklarını belirtmek gerekir. Bk. Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", 32/503.

²³ İbn Battûta'nın İran ziyaretlerinde Safeviyye tarikatı mensuplarından ve faaliyetlerinden bahsetmediği görülür. Seyahatnamesinde yer alan "Tebriz'de âlimlerden hiç kimseyle görüşmedim" (Bk. İbn Battûta, *Rihle*, 1/147) sözü, aslında durumu açıklığa kavuşturmaktadır. O dönem postnişin olan Şeyh Safiyüddin el-Erdebîlî (öl. 735/1334), tarikatın faaliyet merkezi olarak Tebriz'i seçmiş, halk ve idareciler üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İbn Battûta'nın Tebriz'de Kazan Zaviyesi dışında bir tasavvufî mekâna gitmeyişinden Safeviyye tarikatı mensuplarıyla görüşmediği sonucu çıkarılabilir. İran'da kurulan bu tarikat adını İbrahim Zahid Geylânî'nin (v. 700/1301) halifesi Şeyh Safiyüddin el-Erdebîlî'den (v. 735/1334) almıştır. (M. Kemaleddin Harîrîzâde, *Tibyânü vesâilî'l-hakâyık fi beyân-ı selâsili't-tarâik I-III*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 431), 222a) Şeyh Safiyüddin el-Erdebîlî mürşidi ve kayınpederi olan İbrahim Zahid Geylânî'nin vefatından sonra Tebriz bölgesinin en büyük tekkelerinden biri olan Erdebil Tekkesi'ni kurmuştur. Şeyh Safiyüddin, yürüttüğü faaliyetlerle hem bölge halkının hem de o dönem yönetimi elinde bulunduran devlet ricalinin destek ve takdirini kazanmıştır. Bu nedenle henüz hayatta iken kurduğu Safeviyye tarikatı, sadece İran'da değil Hindistan'dan Lübnan'a, Türkistan'dan Hicaz'a, Buhara'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada tanınmıştır. Bk. Reşat Öngören, "Safeviyye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/ 460.

²⁴ İbn Battûta'nın İran'da bulunduğu yıllarda Şâziliyye tarikatı şeyhleri İran'ın kuzeybatı şehirlerinden Merivan ve çevresinde faaliyet yürütüyorlardı. XIV. Asrın ilk çeyreğinde Hâlidîyye köyündeki tekkede postnişin olanlar içinde Şeyh Süleyman b. Halid eş-Şâzilî ile Şeyh Abdurrahman el-Ehdel eş-Şâzilî'nin isimlerinden bahsedilmektedir. Bk. Abdussamed Tûdar, *Nûru'l-envâr der silsile-i âl-i athar*, (Tahran: İntişârât-ı Hüseyinî Neseb, 1369), 52-54.

3. 14. Asırda İnan'da Halkın Tasavvufî Kurumlara ve Mutasavvıflara İlgisi

3.1. İnan'da Tekke ve Zaviyelerin Yaygınlaşması

Tasavvufun kurumsallaşma döneminde tekke ve zaviyelerin en çok yaygınlaştığı bölgelerden biri de İnan'dır. İnan'da tasavvufî faaliyetlerin icra edildiği yapılar için tekke ve zaviye yanında çok defa hâne-kâh kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir.²⁵ Bu tasavvufî kurumsal yapıların yaygınlaşmasında, İnan'daki Sünnî halkın ve idarecilerin verdiği desteğin rolü de büyüktür.

İbn Battûta, İnan'ı ziyareti sırasında tasavvufî kültürün yaşatıldığı kurumsal yapılar arasında farklı şehirlerde pek çok medrese ve zaviyenin varlığından bahseder. Bu şehirler arasında Tüster, İzec, Şiraz, Kâzerûn, Tebriz, İsfahan başı çekmektedir. İbn Battûta, İnan'da konakladığı yahut ziyaret ettiği başlıca zaviyelere seyahatnamesinde yer vermiştir. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. *Mecdiye Medresesi,*
2. *Ahmed b. Musa Zaviyesi*
3. *Ebû Abdullah Hafîf Zaviyesi*
4. *Şeyh Zerkûb Zaviyesi*
5. *Şeyh Sa'dî Zaviyesi*
6. *Şeyh Ebû İshak Kazerûnî Zaviyesi,*
7. *Bayezid-i Bistamî Zaviyesi*
8. *Tebriz Kazan Zaviyesi,*
9. *Şeyh Kutbeddin Nişaburî Zaviyesi*
10. *Kevristan Şeyh Ebû Dülef Zaviyesi*
11. *Huncubal Şeyh Ebû Dülef Zaviyesi*
12. *Şeyh Şerefüddin Musa Zaviyesi*
13. *Zeynelabidin Ali Zaviyesi*
14. *Dîneveri Zaviyesi*

²⁵ Muhsin Keyânî, *Târîh-i Hâne-kâh Der İnan*, (Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1389), 182-270.

15. *Şeyh Ali b. Sehl Zaviyesi*

Basra'da karşılaştığı bir kişinin Luristan ve Irak-ı Acem bölgelerine gitmesini tavsiye ettiğinden bahseden İbn Battûta, bu güzergâhta Ramiz şehrine uğramış ve orada Şeyh Bahaeddin Ebû Zekerriyya Multânî'nin soyundan gelen İsmail adında fakat Bahaeddin olarak anılan halkın saygı gösterdiği bir ermişle görüşmüştür. Seyahatinin bundan sonraki kısmı tasavvufî mekânların yaygınlığı ve bu mekânlarda halka verilen hizmetleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. İbn Battûta buradaki seyahatini şöyle anlatır:

"...Ramiz şehrinde bir gece kaldıktan sonra yola çıktık. Üç gün boyunca Kürtlerin yaşadığı köylerin yer aldığı bir vadide yürüdük. Her konakta gelen misafirlere ekmek, et ve helva ikram edilen bir zaviye bulunmaktadır. Bu bölgede helva, üzüm şırası, un ve yağ ile yapılır. Her zaviyenin şeyhi, imamı, müezzini, dervişlere hizmet eden hizmetçileri ve yemek yapan hizmetlileri bulunmaktadır..."²⁶

İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden İzec şehrinin İran'da Bilad-ı Lûr olarak adlandırılan bölgenin merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Atabeklerin yönettiği bu bölgede o dönem yönetimi elinde bulunduran kişi Sultan Atabek Afrasyab b. Sultan Atabek Ahmeddir. İbn Battûta, Sultan Atabek Ahmed'in kırk dördü İzec şehrinde olmak üzere dört yüz altmış zaviye yaptırdığından bahsetmektedir.²⁷ İbn Battûta'nın zaviyelerle ilgili verdiği bu sayı, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde zaman zaman verdiği abartılı rakamlara benzemektedir. Fakat her hâlükârda bölgede çok sayıda zaviye inşa edildiği anlaşılmaktadır.

İran'da tasavvufî kurumların halk arasında etkin olduğu şehirler arasında Şîraz'ın ayrı bir yeri vardır. İran'ın en önemli ilim kültür merkezlerinden biri olan Şîraz, günümüzde İran'ı oluşturan yirmi dört idarî birimden Fars Eyaletinin merkezidir.²⁸ İbn Battûta, biri 725/1325 diğeri 748/1347 yıllarında olmak üzere iki defa Şîraz şehrini ziyaret etmiştir.²⁹ Şîraz'ın çok gelişmiş ve mamur bir şehir olduğundan bahseden İbn Battûta, kurumsal tasavvufî yapılar içinde sırayla *Mecdiye Medresesi*, *Ahmed b. Musa Zaviyesi*, *Ebû Abdullah Hafif Zaviyesi*, *Şeyh Zerkûb Zaviyesi* ve *Şeyh Sa'dî Zaviyesi*'nin isimlerini saymaktadır.³⁰

²⁶ İbn Battûta, *Rihle*, 1/119

²⁷ İbn Battûta, *Rihle*, 1/121.

²⁸ Osman Gazi Özgüdenli, "Şîraz" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/183.

²⁹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/129.

³⁰ İbn Battûta, *Rihle*, 1/126-136.

3.1.1. Mecdiye Medresesi

Şiraz'a vardığında üç arkadaşıyla beraber şehrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Kadı Mecdüddin İsmail b. Muhammed b. Hudâdâd'ın yaptırdığı *Mecdiye Medresesi*'ne giderek şeyhi ziyaret etmiştir. İbn Battûta, "Evliyanın kutbu ve önderi" diye nitelediği bu zattan, sadece İnan'da değil Irak'ta da ilmiye ve sûfiyye sınıfı mensuplarınca son derece saygı gösterilen ve yöneticilerin huzurunda diz çöküp sohbetini dinledikleri bir şahsiyet olarak bahseder.³¹ İbn Battûta, 748/1347 yılında *Mecdiye Medresesi*'ni ikinci ziyaretinde Şeyh Mecdüddin'in çok yaşlanmış ve zayıflamış olduğunu ifade eder.³²

3.1.2. Ahmed b. Musa Zaviyesi

İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden bu zaviyenin, Şiraz'ın hâkimi Sultan Ebû İshak'ın annesi Taş Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Zaviyeye adını veren Ahmed b. Musa'nın Hz. Ali'nin soyundan geldiği ifade edilerek şeceresi şöyle sıralanır:

1. Ahmed b. Musa
2. Musa b. Cafer
3. Cafer b. Muhammed
4. Muhammed b. Ali
5. Ali b. Hüseyin
6. Hüseyin b. Ali
7. Ali b. Ebû Talib

İbn Battûta, zaviyenin hemen yanındaki türbede sabah akşam Kur'an okunduğunu, Taş Hatun'un her pazartesi akşamı Ahmed b. Musa'nın türbesine gelerek ziyaret ettiğini ve bu ziyaret esnasında Şiraz'ın büyük âlimlerinin de hazır bulduklarını ifade etmektedir.³³

3.1.3. Ebû Abdullah Hafif Zaviyesi

Bu zaviye Şiraz şehrinde Ebû Abdullah Hafif'in kabrinin hemen yanında bulunmaktadır. İbn Battûta zaviyenin yanında bir de medrese bulunduğunu söyledikten sonra bu zaviye hakkında başka bir bilgi aktarmaz.³⁴

³¹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/127.

³² İbn Battûta, *Rihle*, 1/129.

³³ İbn Battûta, *Rihle*, 1/133.

³⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1/134.

3.1.4. Şeyh Zerkûb Zaviyesi

Şeyh Zerkûb Zaviyesi, Şîraz şehrinde şeyhin kabrinin hemen yanına inşa edilen bir zaviyedir. İbn Battûta bu zaviyenin de İran'daki diğer benzerleri gibi gelen yolculara ve misafirlere yemek ikram edilen bir yer olduğundan bahseder.³⁵

3.1.5. Şeyh Sa'dî Zaviyesi

İbn Battûta, Rûknâbâd nehrine yakın bir mevkide bulunan bu zaviyenin, Şeyh Sa'dî Şîrazî tarafından yaptırıldığını belirtmektedir. Zaviyenin iç kısmının bahçe şeklinde düzenlendiğini söyler. Zaviyenin yanında bir zaviye bir de medrese bulunduğunu söyler. Şeyh Sa'dî, bu zaviyeye halkın çamaşır yıkayabilmesi için mermer havuzlar yaptırmıştır. Bu sayede Şeyh Sa'dî'nin kabrini ziyarete gelen halk burada yemek yedikten sonra çamaşırını yıkayıp daha sonra evlerine dönerlermiş.³⁶

Zamanla yıpranan ve harabeye dönüşen bu zaviye, 1180/1766 yılında Zend Hanedanından Kerim Han Zend tarafından yeniden yaptırılmıştır.³⁷

3.1.6. Şeyh Ebû İshak Kazerûnî Zaviyesi

İbn Battûta, Şîraz'dan sonra iki günlük mesafede bulunan Kâzerûn şehrine gittiğinde *Şeyh Ebû İshak Kazerûnî Zaviyesi'*nde konaklamıştır. Bu zaviyenin gelen herkese ikram edilen Herîse (Keşkek) yemeğiyle meşhur olduğunu söyleyen İbn Battûta, zaviyede konaklayan misafirlerin en az üç gün kaldıklarını ve ayrılmak isteyenlerin zaviyenin şeyhinden bir şey talep etmedikçe gitmelerine izin verilmediğini belirtir. İbn Battûta zaviyede barınan ve hizmet eden yüzden fazla dervişten bahseder.³⁸ Bu sayı Şeyh Ebû İshak Kazerûnî Zaviyesi'nin ciddi kurumsal bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir.

Bu zaviye 909/1503 yılında Safevîler tarafından yıkılmıştır.³⁹

3.1.7. Bayezid-i Bistamî Zaviyesi

İbn Battûta, Bistam şehrine geldiğinde Bayezid-i Bistâmî Zaviyesinde konaklamıştır. Fakat zaviye hakkında daha fazla bilgi aktarmamaktadır.⁴⁰

³⁵ İbn Battûta, *Rihle*, 1/135.

³⁶ İbn Battûta, *Rihle*, 1/136.

³⁷ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrazî" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/406.

³⁸ İbn Battûta, *Rihle*, 1/136.

³⁹ Hamid Algar, "Kâzerûnî, Ebû İshak İbrahim b. Şehriyar" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/145.

⁴⁰ İbn Battûta, *Rihle*, 1/252.

3.1.8. Tebriz Kazan Zaviyesi

Tebriz tasavvufî hayatın yoğun ve etkin olduğu şehirlerden biri olmuştur. İnan'da tasavvuf ve tekkelerden bahseden eserlerde, Tebriz'de açılan pek çok tekke ve zaviyeden bahsedilmektedir. Ehir Hânekası ile Erdebil Tekkesi bunlar arasında en çok öne çıkanlardır.⁴¹

İbn Battûta'nın İnan'ı ziyareti sırasında Tebriz'de ismini zikrettiği başlıca tasavvufî mekân, Kazan Zaviyesi'dir. Bu zaviye gür akan derelerin ve yemyeşil ağaçların ortasında inşa edilmiştir. İbn Battûta, zaviyede misafirlere yemek ikram edildiğini belirttikten sonra yemek menüsünü de saymaktan geri durmamıştır. Buna göre günlük yemek menüsünde ekmek, et, yağ ve helvayla pişirilmiş pirinç yer almaktadır.⁴²

3.1.9. Şeyh Kutbeddin Nişaburî Zaviyesi

Nişabur'da ziyaret ettiği bu zaviyenin adını zikreden seyyahımız bunun dışında bilgi aktarmaz.⁴³

3.1.10. Kevristan Şeyh Ebû Dülef Zaviyesi

Bu zaviye, İnan'ın Kevristan şehrinde bulunmaktadır. İbn Battûta ziyaret ettiği dönem Şeyh Ebû Dülef'in Şeyh Ebû Zeyd Abdurrahman adındaki oğlunun postnişin olduğunu belirtir. Ayrıca halkın zaviyeyi ziyaret eden misafirler için yemek ikramında bulunduğundan bahseder.⁴⁴

İbn Battûta, zaviyede icra edilen faaliyetlerle ilgili olarak da şu bilgileri aktarır:

“Her Cuma gecesi halk dervişlerle beraber bu zaviyede biraraya gelip, herkesin gücü nispetinde getirdiği dirhemler toplanıp o gece infak edilir. Sabaha kadar namaz kılıp, Allah'ı zikredip ve Kur'an okuyarak geceyi ibadetle geçirirler. Sabah namazından sonra oradan ayrılırlar.”⁴⁵

3.1.11. Huncubal Şeyh Ebû Dülef Zaviyesi

İbn Battûta'nın anlattıklarından Şeyh Ebû Dülef'in Huncubal şehrindeki bu zaviyede ikamet ettiği anlaşılmaktadır. “Maneviyat aleminin kutub sûfisi” diye nitelediği Şeyh Danyal'ın kabrinin de bu zaviyede bulunduğunu söyleyen İbn Battûta, Şeyh Danyal adının bölge halkı arasında son derece saygın bir isim olduğunu belirtir. İbn Battûta “Çok tuhaf bir

⁴¹ Samed Muvahhid, *Seyrî Der Tesevvuf-i Azerbaycan*, (Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1390), 244-316.

⁴² İbn Battûta, *Rihle*, 1/147.

⁴³ İbn Battûta, *Rihle*, 1/252.

⁴⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1/175.

⁴⁵ İbn Battûta, *Rihle*, 1/175-176.

kişi" diye nitelediği Şeyh Ebû Düle'ın zaviyesinde bir gece kaldıktan sonra oradan ayrılmıştır. Şeyh Ebû Düle'ın zaviyeye misafir olanlara cömertçe ikramlarda bulunduğunu ifade eden İbn Battûta şöyle devam etmektedir:

"Zaviyeye girdiğimde onun bir köşede toprak zeminde oturduğunu gördüm. Üzerinde yünden yeşil eski bir cübbe, başında yünden siyah renkli bir sarık vardı. ... Bu şeyh Ebû Düle' çok ilginç biri. Zaviye için çok infakta bulunuyor. Herkese bolca hediye, elbise ve at veriyor. Gelene gidene ihsanda bulunuyor. Bu memlekette böyle birini görmedim. Nereden para geldiği bilinmiyor ancak bunlar dost ve arkadaşlarından geliyor olsa gerek. Halkın büyük bir kısmı onun ilahî yardıma mazhar olduğuna inanıyor."⁴⁶

3.1.12. Şeyh Şerefüddin Musa Zaviyesi

Tüster şehrinde bulunan bu zaviye, şehrin saygın âlim ve mutasavvıfı Şeyh Şerefüddin Musa tarafından yaptırılmıştır. Bu zât Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin soyundan gelmektedir. İbn Battûta, bilgin, ahlaklı ve erdemli bir şahsiyet olarak nitelediği Şeyh Şerefüddin'in vaazlarının çok tesirli olduğundan bahseder. Şeyh Şerefüddin'in mensup olduğu tarikata değinmeyen İbn Battûta, tövbe etmek için onun özel sohbetlerine iştirak eden kişilerin yemin ettikten sonra perçemlerinden bir tutam kesildiğini belirtmesi dikkat çeken bir husustur. İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden bu zaviyenin İran'daki en aktif ve en büyük tasavvufî kurumlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Şerefüddin buradaki hizmetler için Sümbül, Kâfûr, Cevher ve Server isimlerinde dört kişi görevlendirmiştir. Sümbül adındaki şahsın görev alanı, zaviyeye ait vakıflardır. Kâfurun görevi misafirler için hazırlanan yemek işleriyle ilgilenmektir. Yemekleri hazırlayan aşçılar ile zaviyenin tertip düzen ve temizlik işlerinin takip edilmesi ise Serverin uhdesine verilmiştir. Zaviyede misafirlere ikram edilen yemeklerin bol ve çeşitli olduğunu dile getiren İbn Battûta, bir kişilik yemeğin dört kişiyi doyurabileceğini ifade eder. Zaviyenin mutfağının yağda biberle pişirilmiş pilav, ateşte kızartılmış tavuk, ekme, et yemekleri ve tatlılarla zengin bir menüye sahip olduğunu belirtir.

İbn Battûta *Şeyh Şerefüddin Musa Zaviyesi*'nde on altı gün kalmıştır.⁴⁷

3.1.13. Zeynelabidin Ali Zaviyesi

İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden *Zeynelabidin Ali Zaviyesi*'nin Tüster şehrinin dışında bulunduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin Ali'ye ait olduğuna

⁴⁶ İbn Battûta, *Rihle*, 1/176.

⁴⁷ İbn Battûta, *Rihle*, 1/120.

inanılan türbenin bitişinde yer aldığını ifade eden İbn Battûta, buranın halkın yoğun ziyaret ettiği mekanlardan biri olduğu, ayrıca zaviyede dervişlerin de barındığından bahseder.⁴⁸

3.1.14. Dîneveri Zaviyesi

İbn Battûta'nı İzec şehrinde konakladığı yer *Dîneveri Zaviyesi* olmuştur. Şehrin saygın âlim şahsiyetlerinden Nûreddin Kirmanî İbn Battûta'yı misafir etmiş ve konaklama yeri olarak da *Dîneveri Zaviyesini* uygun görmüştür. Seyyahımız bu bölgede zaviyelere medrese dendiği bilgisini de vermektedir.⁴⁹ İslam dünyasının bazı bölgelerinde tasavvufî faaliyetlerin cami ve medreselerde yürütülmesi sebebiyle tekke ve zaviye yerine medrese kullanımı da yaygınlaşmıştır.

İzec şehrini ziyaretinin yaz mevsimine denk gelmesinden ve havaların çok sıcak olmasından dolayı yatsı namazından sonra zaviyenin damına çıkarak orada uyuduğu ve sabah güneş doğduktan sonra içeri girdiğini söyler. Zaviyede konaklarken içlerinde bir imam, Kur'an'ı güzel okuyan iki hafız ve bir de hizmetkârın bulunduğu on iki dervişten oluşan bir heyetin kendisini yalnız bırakmadıklarını ve buradaki zamanının çok güzel geçtiğini belirtir.⁵⁰

3.1.15. Şeyh Ali b. Sehl Zaviyesi

İbn Battûta İsfahan şehrine vardığında Cüneyd-i Bağdadî'nin müridi olan Şeyh Ali b. Sehl adına yaptırılan aynı isimli zaviyede on dört gün konaklamıştır. Muhteşem olarak nitelediği bu zaviyenin halk arasında çok saygın bir yeri olduğunu ve çok sayıda kişi tarafından ziyaret edildiğini vurgular. Duvarları Kaşânî çinilerle süslü olan zaviyenin yemekhane ve hamamının da bulunduğundan bahseder.

Şeyh Ali b. Sehl Zaviyesi'nin o dönem postnişini olan kişi Şeyh Kutbeddin Hüseyin'dir. Bu şeyhin ibadete düşkün, dervişlere karşı mütevazı, kalbi sevgiyle dolu ve cömert bir kişi olduğunu belirten İbn Battûta, şeyhle ilgili şahit olduğu bir kerameti de anlatır.

“...Bir gün Şeyh Kutbeddin kaldığım odaya geldi. Burası şeyhin bahçesine bakıyordu. O gün şeyhin kıyafetleri yıkanıp bahçeye asılmıştı. Elbiseleri arasında İsfahan halkının hezarmih adını verdikleri astarlı bir cübbe hoşuma gitmiş ve içimden “ben de bunun gibi bir cübbe istiyorum” demiştim. Şeyh odama girdiğinde hizmetçilerine “şu hezarmih'i bana getirin” diye seslendi. Cübbe getirilince kendi elleriyle onu bana giydirdi. Öpmek için şeyhin ayaklarına kapandım. Başındaki takkeyi de başıma

⁴⁸ İbn Battûta, *Rihle*, 1/119.

⁴⁹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/121.

⁵⁰ İbn Battûta, *Rihle*, 1/121.

geçirmesini ve babasının kendisine icazet verdiği gibi onun da bana icazet vermesini rica ettim....”⁵¹

İbn Battûta, bu icazeti aldığı tarihi ve tarikat silsilesini de zikretmeyi ihmal etmez. Buna göre hadise 14 Cemaziyelahir 727/ 7 Mayıs 1327 tarihinde gerçekleşmiştir. Zikredilen silsilede Şeyh Ebu'n-Necîb Sühreverdî'ye kadar şu kişiler yer almaktadır:⁵²

1. Şeyh Kutbeddin Hüseyin
2. Şeyh Şemseddin Muhammed
3. Şeyh Taceddin Mahmud
4. Şeyh Şahabeddin Ali Reca
5. Şeyh Şahabeddin Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî
6. Şeyh Diyâeddin Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî

Silsileden İsfahan'daki Şeyh Ali b. Sehl Zaviyesi'nin bir Sühreverdî zaviyesi olduğu ve Şeyh Kutbeddin Hüseyin'in de Sühreverdî şeyhi olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Halkın Sûfîlere Ait Mekanları ve Kabirleri Ziyaret Etmesi ve Adakta Bulunması

İran coğrafyası, sûfîlere ait mekânlar açısından oldukça zengin bir tasavvufî altyapıya sahiptir.⁵³ On dördüncü asrın ilk yarısında İran'ı iki defa ziyaret eden İbn Battûta da gezdiği şehirlerde halkın ilgi ve saygısına mazhar olan pek çok sûfîye ait mekândan bahsetmektedir.

İbn Battûta, Basra ile Ubulle arasında Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin ibadet ettiği bir mekândan bahseder. Halkın bu mekânın maneviyat ve bereketine inanarak saygı gösterdiğini ve gemilerle seyahat ettiklerinde, bu mekânın hizasında durup Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin maneviyatından istifade etmek ve bereketlenmek için su içip duâ ettiklerini aktarmaktadır.⁵⁴ Abadan şehrine yakın deniz kıyısında ise Hızır-İlyas'a ait bir inziva kulübesi ve karşısında dervişlerin kaldığı bir zaviyeden bahsetmektedir.⁵⁵

Tüster şehrinde halkın ziyaret akınına uğrayan mekânların başında Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin Ali'ye ait olduğuna inanılan türbe gelmektedir. Şehrin dışında inşa edilen

⁵¹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/125.

⁵² İbn Battûta, *Rihle*, 1/125-126.

⁵³ Abdülhüseyin Zerrinkûb, *Tesevuf-i İrani Der Menzer-i Tarihi-yi Ân*, Çev. Mecdüddin Keyvânî, (Tahran: Kitabhâne-i Milli-yi İran, 1383), 39-82; Leonard Lewisohn, *Miras-ı Tasavvuf*, Çev. Mecdüddin Keyvânî, (Tahran: Neşr-i Merkez, 1389), 1/148-256; Muhsin Keyânî, *Tarih-i Hânekâh Der İran*, (Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1389), 206-270; Muvahhid, *Seyrî Der Tesevuf*, 165-370.

⁵⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1/117.

⁵⁵ İbn Battûta, *Rihle*, 1/118.

bu türbenin yanında bir de zaviye bulunmaktadır. Dervişlerin de barındığı bu mekânların⁵⁶ hem ziyaretçilere hem de tasavvufî faaliyetlere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır.

Şiraz, İbn Battûta'nın ziyaret ettiği İnan şehirleri içinde zengin tasavvufî kültürü ile öne çıkan birkaç şehirden biridir. İsfahan'ın ardından Şiraz'a gelen İbn Battûta bu şehirde halkın saygıyla ziyaret ettiği sûfilere ait bazı mekânlardan bahsetmektedir. Bunlar; Ebû Abdullah Hafîf Türbesi, Ruzbihan Baklî, Şeyh Zerkûb ve Şeyh Sa'dî eş-Şirazî'nin kabirleridir.

İbn Battûta'ya göre Şiraz şehrinde halkın en çok ziyaret ettiği tasavvufî mekânların başında Ebû Abdullah Hafîf Türbesi gelmektedir. Sabah akşam ziyaret edilen türbeye halkın el sürmesi İbn Battûta'nın dikkatini çekmiştir. Türbelere el sürme geleneğinin günümüz İnan toplumunda da çok canlı olarak yaşatıldığını belirtmeliyiz.

İbn Battûta, Taş Hatun'un ilmiye sınıfına mensup çok sayıda üst düzey şahsiyetle beraber Cuma geceleri türbenin yanındaki mescide gelerek ibadet ettikleri ve vaaz dinlediklerinden bahseder.⁵⁷

Ruzbihan Baklî'nin kabri de Şiraz'daki seçkin tasavvufî mekânlar arasında yer almaktadır. İbn Battûta, Ruzbihan Baklî'nin kabrinin büyük bir caminin içinde bulunduğunu ve bu camide görevli kişinin de Şeyh Mecdüddin olduğunu ifade eder. Camide Şeyh Mecdüddin'in kurduğu bir hadis halkasından da bahseden İbn Battûta, bu ilim halkasında düzenli olarak İmam Şafî'nin *Müsned*'inin okunduğu ve Şeyh Mecdüddin'in *Müsned*'de yer alan hadisleri rivayet ettiğini bu halkaya kendisinin de kısa bir müddet dâhil olduğunu söylemektedir.

İbn Battûta Şiraz şehrinde halkın yoğun ziyaretine uğrayan iki sûfî kabrinden daha bahsetmektedir. Bunlar Şeyh Zerkûb ile Şeyh Sa'dî eş-Şirazî'nin kabirleridir.⁵⁸ Şeyh Sa'dî, Şiraz şehrinin kuzeybatısında bulunan zaviyesinde 691/1292 yılında vefat etmiş ve aynı zaviyeye defnedilmiştir. Zamanla harap olan kabri 1180/1766 yılında Kerim Han Zend tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁵⁹

İbn Battûtâ, Kâzerûn şehrine vardığında Şeyh Ebû İshak'ın kabrini ziyaret etmiştir. Hint ve Çin ahalsinin Ebû İshak'ın kabrine saygı gösterdiklerini söyleyen İbn Battûtâ, Çin Denizinde seyahat eden denizcilerin hava bozulduğunda veya hırsızlardan korktukları zaman Ebû İshak'ın kabrine gelerek adakta bulduklarını belirtir. İbn Battûtâ'nın denizcilerin

⁵⁶ İbn Battûta, *Rihle*, 1/119.

⁵⁷ İbn Battûta, *Rihle*, 1/133.

⁵⁸ İbn Battûta, *Rihle*, 1/135-136.

⁵⁹ Çiçekler, "Sa'dî-i Şirazî" 35/406.

adaklarıyla ilgili verdiği diğer bir bilgi ise oldukça dikkat çekicidir. O da adakta bulunan denizcinin bu adağını yazılı olarak taahhüt etmesidir.⁶⁰

İbn Battûta'nın bahsettiği kabirlerden biri de Bayezid-i Bistamî'nin Kabri'dir. Bistam şehrinde bulunan bu kabir, Cafer-i Sâdık'ın soyundan gelen bir zâtın kabriyle beraber aynı kubbenin altında yer almaktadır.⁶¹

3.3. Halk Arasında Sûfilere Ait Yaygın Menâkıb ve Kerâmetler

“...Rivayete göre Şeyh Ebû Abdullah otuz dervişle beraber Serendib Dağına doğru yola çıkmış ve ıssız bir yerde acıkmışlardır. Dervişler yolu da kaybedince o bölgede bulunan çok sayıda küçük filden birini yakalamak üzere şeyhten izin isterler. Fakat şeyh buna izin vermez. Dervişlerin açlığı artınca şeyhin sözüne bakmadan küçük bir fili yakalayıp keserler. Etini yerler. Şeyh ise filin etinden yemez. O gece herkesin uykuya daldığı sırada çevreden toplanan filler dervişlerin bulunduğu yere saldırırlar. Dervişleri birer birer koklayarak hepsini öldürürler. Şeyhi de koklar fakat zarar vermezler. Dahası fillerden biri şeyhi hortumunun yardımıyla sırtına alarak onu bayındır bir yere götürür. Bu bölgede yaşayan ahali şeyhi görünce hayrete düşerler. Fil hortumunun yardımıyla şeyhi tutup yere bırakır. Bölge halkı şeyhin maneviyatından istifade etmek için yanına gelirler sonra onu hükümdara götürürler.

Rivayete göre bir gün şeyh efendi hükümdarın huzurunda iken suya dalıp çıkar. Çıktığında şeyhin elleri yumuludur. Hükümdara der ki: ‘Ellerimden birini seç’. Hükümdar sağ elindeki işaret edince, Şeyh avucunu açar ve ortaya eşi benzeri bulunmayan üç adet yakut atar. Bu yakutlar o bölgede hükümdar olanların tacına konulmaktadır. Bu gelenek günümüze kadar babadan oğula devam etmiştir...”⁶²

İbn Battûta Şeyh Kutbeddin'i Nişabur şehrinin tanınmış alimi, manevî âlemin kutbu, büyük vaiz ve din adamı olarak nitelemektedir. Nişabur şehrinde iken bu zâtın misafiri olduğunu ve kendisine büyük ikramlarda bulunduğunu ifade ettikten sonra çok sayıda kerametine şahit olduğunu ekler ve kendisiyle ilgili bir kerametini anlatır:

“...Nişabur'da iken bir Türk hizmetkâr satın almıştım. (Şeyh Kutbeddin) onu yanımda gördüğünde, ‘Bu adam sana yaramaz. Onu sat gitsin’ demişti. Ben de şeyhi dinleyip onu ertesi gün sattım. Şeyhe veda ederek Nişabur'dan ayrıldım. Bistam şehrine

⁶⁰ İbn Battûta, *Rihle*, 1/136.

⁶¹ İbn Battûta, *Rihle*, 1/252.

⁶² İbn Battûta, *Rihle*, 1/134.

vardığımda dostlarımdan gelen mektupta, sattığım kölenin bir adamı öldürdüğünü ve bu sebeple kısas edildiğini öğrendim..."⁶³

İbn Battûta'nın Seyahatnamesinde yer verdiği kerametlerden biri de Şeyh Mecdüddin eş-Şîrâzî hakkındadır. Şii din adamlarından Cemaleddin Mutahhar, yıllardır dost olduğu Irak Hükümdarı Muhammed Hüdabende'nin Müslüman olmasından sonra onun ve yanındakilerin daha çok saygısını kazanmıştır. Bu konumunu Şiîliğin yayılması için kullanmak istemiş ve bu amaçla Muhammed Hudabende'ye hazırlattığı bir genelge ile bundan sonra ilk üç halifenin isimlerinin Cuma hutbelerinden çıkarılması ve sadece Hz. Ali ve Ammar gibi ona uyanların isimlerinin okunmasını emretmiştir. Bağdat, Şiraz ve İsfahan halkı bu genelgeye uymayınca Hüdabende önce Şiraz kadısı Şeyh Mecdüddin'in saraya getirtmiştir. Bundan sonrasını İbn Battûta şöyle hikâye etmiştir:

"...Önce Kadı Mecdüddin huzura çıkarıldı. O sırada Sultan Karabağ'daki yazlığında idi. Sultan onun hemen saray köpeklerine atılmasını emretti. Boğazlarında zincir bulunan bu köpekler kocamandılar ve işleri insan yemektir. Köpeklerin önüne atılacak kişi geniş bir sahanlığa bırakılır, ardından bu aç köpekler üzerine salınırdı. Adam kaçmaya çalışsa da kurtulamaz ve köpekler onu yakalayıp bedenini paramparça edip etini yerlerdi.

Hayvanlar Mecdüddin'in üzerine salıverildi. Fakat nedense köpekler ona yaklaştıkça yavaşlayıp kuyruk sallamaya başladılar ve ona hiçbir şekilde saldırmadılar. Bu hadiseyi duyan sultan saraydan yalın ayak koşarak gelmiş, kadının (Mecdüddin) önünde diz çöküp ayaklarını öpmüştür. Elinden tutup üzerindeki elbiseleri ona giydirmiştir... O bölgede bu davranış en büyük tazim göstergesidir...

Sultan, (Kadı Mecdüddin'e) elbisesini giydirdikten sonra onun elinden tutup saraya götürmüş, hanımlarına da ona saygı gösterip maneviyatından nasiplenmelerini emretmiştir. Sultan Şîî mezhebinden vazgeçip halkın Ehl-i Sünnet kalabileceğine dair ülkenin her tarafına ferman göndermiştir..."⁶⁴

Sonuç

İnan Emevîler döneminden itibaren siyasî ve mezhebi açıdan İslam dünyasının genelinden farklı bir toplumsal yapılanma içerisine girmiştir. Bu yapılanma sonraki süreçte İnan toplumunun genel karakteristiği olarak bilinen hususları ortaya çıkarmıştır. İbn

⁶³ İbn Battûta, *Rihle*, 1/252.

⁶⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1/128-129.

Battûta'nın on dördüncü asrın ilk yarısında İran hakkında verdiği bilgiler, İran'ın toplumsal yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümü gözler önüne sermektedir. Şîî çevrelerin mezhebî açıdan Şîîliği yaygınlaştırma çabaları, İsfahan gibi Sünnî kültürün baskın olduğu büyük bir şehirde çatışmaya dönüşmüş ve şehrin büyük bir kısmı tahrib edilmiştir.

Bununla beraber tasavvufun İslam toplumunda güçlü ve yaygın bir etkiye sahip olduğu süreçten, İran toplumu da etkilemiştir. Tasavvuf İran coğrafyasının her tarafında benimsenmiş, sûfiler son derece saygın şahsiyetler olarak halkın hüsnükabulüne mazhar olmuşlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak sûfiler için tekke ve zaviyeler inşa edilerek nakdî ve aynî yardımlarla desteklenmiştir. Yerel yöneticiler tarafından İran'ın hemen her bölgesinde yaptırılan tekke ve zaviyeler, bu yapıların siyasî ve toplumsal zeminde buldukları olumlu karşılığın bir sonucudur. İran'da yetişen ve şöhreti ülkenin sınırlarını aşarak İslam dünyasına yayılan pek çok sûfiye ait kabirler türbe haline getirilmiş, yanlarına cami ve tekkeler ilave edilerek ziyaret mekânı ve tasavvufî faaliyetler için uygun ortamlar oluşturulmuştur. Özellikle meşhur sûfilerin kabirlerinin sıkça ziyaret edilmesi ve gösterilen saygı ile halkın bazı mezarlara el sürerek etrafında dolaşmaları, Şîî halk kültürünün Sünnî halk arasındaki etkisi olarak yorumlanabilir.

İbn Battûta, İran seyahatinde bölgenin sosyo-kültürel durumu, halkın dinî yaşantısı, şehirlerin gelişmişlik düzeyi, saygın yöneticiler ile toplumsal alanda öne çıkan âlim ve mutasavvıflar gibi pek çok alanda o dönemi aydınlatan bilgiler aktarmaktadır.

İbn Battûta'nın İran'da ziyaret ettiği ve kaldığı mekânların büyük bir kısmı tekke ve zaviyeler olmuştur. Ayrıca görüştüğü şahsiyetlerin önemli bir bölümü sûfiyye sınıfı mensubudur. Bu durum İbn Battûta'nın sūfilere ve tasavvufa olan yakınlığının yanında o dönemde tasavvufî ortamların ve faaliyetlerin oldukça canlı ve sosyal hayatta etkin olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Algar, Hamid. "İnan, Kùltür ve Medeniyet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Algar, Hamid. "Kâzerûniyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Algar, Hamid. "Necmeddîn-i Kübrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Algar, Hamid. "Kâzerûnî, Ebû İshak İbrahim b. Şehriyar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1951.
- Bulut, Halil İbrahim. "Safevîlerin Ehl-i Sünnet Karşıtı Politikaları". *Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 76 (2015), 15-30.
- Çakmakçı, Cevdet. "İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi* 47 (2006), 159-168.
- Çelenk, Mehmet. "Safevîlerin Din Politikası ve İnan'ın Şiileşme Seyri". *ÇOMÜ İlahiyat Fakùltesi Dergisi* (2014), 7-35.
- Çiçekler, Mustafa. "Sa'dî-i Şîrâzî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Garthwaite, Gene R. *İnan Tarihi*. çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.
- Harîrzâde, M. Kemaleddin. *Tibyânü vesâilî'l-hakâyık fî beyân-ı selâsili't-tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 222a.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî. *Rihletu İbn Battûta (Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr)*. Mısır: el-Matbaatu'l-Ezheriyye, 1928.
- Kaplan, Doğan. "Şiiliğin İnan Topraklarında Egemenliğı: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevî Dönemi Şiileştirme Politikaları". *Marife* 8/3 (Kış 2008), 183-203.
- Kavak, Abdulcebbar. "Safevîlerin Şiileştirme Siyasetinin Mağduru Olan Bir Aile: Haydarîler ve Irak'taki Faaliyetleri". *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi* 46/46 (Ocak 2019), 37-54.
- Keyânî, Muhsin. *Târîh-i Hânekâh Der İnan*. Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1389/1969.
- Lewisohn, Leonard. *Mîras-ı Tasavvuf*. çev. Meccüddin Keyvânî. Tahran: Neşr-i Merkez, 1389/1969.
- Muvahhid, Samed. *Seyrî Der Tasavvuf-i Azerbaycan*. Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1390/1970.
- Öngören, Reşat. "Safeviyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "İnan, Fetihden Safevîlere Kadar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Şîraz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tûdar, Abdussamed. *Nûru'l-envâr der silsile-i âl-i athar*. Tahran: İntişârât-ı Hüseyinî Neseb, 1369/1949.
- Üstündağ, Mehlika. "İbn Battuta Seyahatnamesine Göre XIV. Asır İnan Coğrafyasında Sosyal Yaşam". *Journal of Iranian Studies*. 2017.
- Yazıcı, Tahsin. "İnan, Dil ve Edebiyat". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yazıcı, Tahsin. "Haydariyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zerrinkûb, Abdülhüseyin. *Tesevvuf-i İnanî Der Menzer-i Tarihi-yi Ân*. çev. Meccüddin Keyvânî. Tahran: Kitabhâne-i Milli-yi İnan, 1383.